

การส่งเสริมหลักอุบาสกธรรมเพื่อธำรงพระพุทธศาสนาในสังคมไทย

Upasakadhamma in Buddhism Maintenance in Thai Society

พระณัฐกฤต อุดมผล¹ กรรณิการ์ ชาวเงิน²

Phra Nattakitt Udomphol and Kannikar Khaw-ngern

บทคัดย่อ

การวิจัยเชิงคุณภาพครั้งนี้มุ่งศึกษา (1) อุบาสกธรรมในพระคัมภีร์ และ (2) แนวทางการส่งเสริมหลักอุบาสกธรรม เพื่อธำรงพระพุทธศาสนาในสังคมไทย โดยศึกษาเอกสาร การสัมภาษณ์เชิงลึก และการสนทนากลุ่มเฉพาะ ผลการวิจัยพบว่า อุบาสกธรรมคือ ธรรมสำหรับการประพฤติปฏิบัติของเหล่าอุบาสกอุบาสิกา จัดเป็นคุณธรรมที่มีคุณสมบัติเฉพาะของอุบาสกอุบาสิกา ระดับพระอริยบุคคล และระดับกัลยาณปุถุชน ต้องหมั่นประพฤติปฏิบัติ เพื่อให้เกิดผลอันดีต่อตนเองและสังคมในปัจจุบัน แม้ว่าจะไม่สามารถเข้าถึงได้เช่นเดียวกับที่พระอริยบุคคลที่สามารถกระทำได้ ในสมัยพุทธกาลซึ่งมีทั้งอุบาสก อุบาสิกา ที่เป็นพระอริยบุคคลจำนวนมาก ทำให้พุทธศาสนาธำรงไว้และขยายผลเป็นอย่างมากจนถึงปัจจุบัน แนวทางการส่งเสริมหลักอุบาสกธรรมให้สัมฤทธิ์ผลจะต้องบูรณาการความร่วมมือจากหลายภาคส่วน ได้แก่ (1) ด้านบทบาทหน้าที่ของอุบาสก อุบาสิกา (2) ด้านภาคเอกชนและหน่วยงานในสังคม (3) ด้านภาครัฐ และ (4) ด้านคณะสงฆ์ เพื่อส่งเสริมให้มีการนำหลักหลักอุบาสกธรรมไปใช้ในสังคมไทย โดยมีเป้าหมาย 5 ด้าน คือ (1) การมีศรัทธา (2) การมีศีล (3) เชื่อกรรม ไม่เชื่อมงคล (4) ไม่แสวงหาบุญนอกพระพุทธศาสนา และ (5) ทำอุปการะ

¹สาขาพระพุทธศาสนา วิทยาลัยพุทธศาสน์นานาชาติ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

Buddhist Studies Programme, International Buddhist Studies College, Mahachulalongkornrajavidyalaya

University, E-mail: nattakittu@gmail.com

²บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

Graduate School Mahachulalongkornrajavidyalaya University, E-mail: kannikar.pikk@gmail.com

*Manuscript received March 19, 2020, revised May 22, 2020 and accepted May 27, 2020

ในพระพุทธศาสนา ก่อน โดยผ่านรูปแบบ (1) การสร้างธรรมิกสังคมเป็นแนวทางเชิงรับ (2) การสร้างสังคมสงเคราะห์เป็นแนวทางเชิงรุก และ (3) การออกกฎหมายรับรองสถานภาพพระพุทธศาสนาเป็นแนวทางสร้างความมั่นคงภายในองค์กร แล้วขยายไปสู่การดำรงไว้ในพระพุทธศาสนาสังคมไทย

คำสำคัญ: หลักอุบาสกธรรม การดำรงพระพุทธศาสนา พระพุทธศาสนาในสังคมไทย

Abstract

This qualitative research aims to study (1) Upasakadhamma in the scriptures and (2) guidelines to promote Upasakadhamma to Buddhism maintenance in Thai society. The research methods were conducted including document analysis, in-depth interview and focus group. The result found that Upasakadhamma is the dhamma for the conduct of Ubasok Ubasika. It is a virtue that has two characteristics: (1) specific quality, that is automatically to Ubasok Ubasika as Noble people and (2) the quality that Upasok Ubasika has to carry out in order to achieve good results, which cannot be completely accessed like the Noble people can do in Buddha's era. There were many laymen and laywomen cause Buddhism to be maintained and greatly expanded. The promotion of Upasakadhamma for Buddhism maintenance in Thai society requires more cooperation from various sectors, including (1) the role of the Ubasok Ubasika (2) in the private sector. (3) Government and (4) the group of Sangha to encourage Upasakadhamma to be applied to Thai society within 5 goals; (1) aspects of faith, (2) aspects of precepts, (3) aspects of karma, do not believe in auspicious (4) aspects of not seeking merit outside Buddhism and (5) aspects of supporting in Buddhism first through the model (1) creating a social saint as a passive way, (2) creating a social work as a proactive approach, and (3) issuing laws to certify Buddhism status. This is a way to create stability within the organization, then expand to maintain Buddhism in Thai society.

Keywords: Upasakadhamma, Buddhism maintenance, Buddhism in Thai society

บทนำ

การเสื่อมสูญของพระพุทธศาสนาในชมพูทวีป และลังกาทวีป เกิดจากปัจจัยหลักคือ ความเปลี่ยนแปลงทางการเมืองการปกครอง ซึ่งเป็นผลกระทบมาจากสงคราม โดยกษัตริย์ผู้เป็นศาสนิกชนอื่นรบนะกษัตริย์ที่เป็นพุทธศาสนิกชน แต่ยังมีข้อที่ควรศึกษาสำคัญที่แสดงว่า อุบาสกอุบาสิกา นั้นมีบทบาทสำคัญต่อธำรงไว้แห่งพระพุทธศาสนา กล่าวคือ โครงสร้างของพุทธบริษัทโดยเฉพาะบทบาทของอุบาสกอุบาสิกา นั้น ถือได้ว่าเป็นปัจจัยแห่งความเจริญรุ่งเรือง และธำรงไว้แห่งพระพุทธศาสนา มาตั้งแต่สมัยพุทธกาล (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), 2553, หน้า 8-9) แต่หลังพุทธปรินิพพาน กลับมีบทบาทลดน้อยลงไปจนเป็นเหตุให้เกิดกิจกรรมทางพระพุทธศาสนา ขึ้นอยู่กับพระภิกษุสงฆ์เป็นหลัก ด้วยเหตุนี้ จึงทำให้เมื่อมีการผลัดเปลี่ยนอำนาจการปกครอง รัฐจากกษัตริย์ที่เป็นพุทธศาสนิกชนไปสู่กษัตริย์ที่เป็นศาสนิกชนอื่น ทำให้พระพุทธศาสนาถูกบีบบังคับและทำลายจนกระทั่งถูกกลืนไปจากสังคมในที่สุด เห็นได้จากยุคของพระเจ้าอโศกมหาราช ที่ในเบื้องต้นของการเสวยราชสมบัติ พระองค์ยังไม่ได้ทรงนับถือพระพุทธศาสนา (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2544, หน้า 70) และในกรณีศึกษาเหตุการณ์การเกิดสงครามในยุคที่มหาวิทยาลัยนาลันทา ถูกเผาด้วยกองกำลังทหารที่เป็นศาสนิกชนอื่น เป็นเหตุให้พระสงฆ์และภิกษุณีถูกกำจัด จนสูญสลายกลายเป็นการสิ้นราชวงศ์ โดยเด็ดขาดจากชมพูทวีป ต่อมาภายหลังการเมืองการปกครองในลังกาทวีปตกเป็นของกษัตริย์จากศาสนิกชนอื่น ทำให้เกิดเหตุการณ์ทำลายพระพุทธศาสนาเช่นเดียวกันกับชมพูทวีป ส่งผลให้พระสงฆ์ลดจำนวนลงจนไม่สามารถทำการอุปสมบทพระภิกษุใหม่ได้ ส่วนภิกษุณี ได้สูญสิ้นไปจากพระพุทธศาสนาสายเถรวาทแบบชาดวงศ์ (พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตโต, 2540, หน้า 324-325) เมื่อไม่มีพระภิกษุและภิกษุณีเหลืออยู่ ทำให้โครงสร้างหลักที่เหลือคืออุบาสกอุบาสิกา ซึ่งยังไม่เข้าใจถึงหลักคำสอนอย่างถ่องแท้และแม่นยำ ไม่สามารถช่วยฟื้นฟูพระพุทธศาสนาให้กลับมาเจริญรุ่งเรืองเหมือนในอดีตได้ กาลเวลาที่ล่วงเลยไปนาน ทำให้พระพุทธศาสนาถูกลืมเลือนไป

อุบาสกธรรมแม้จะมีบทบาทสำคัญต่อการธำรงพระพุทธศาสนา แต่การเข้าถึงหลักธรรมดังกล่าวก็ยังมีอุปสรรค อีกทั้งปัญหาการใช้และการส่งเสริมการใช้หลักอุบาสกธรรมในสังคมไทย

และประเทศที่นับถือพระพุทธศาสนาเถรวาทในปัจจุบันนั้นก็ยังมีอยู่มาก ดังนั้น คณะผู้วิจัยจึงต้องการศึกษาแนวทางการส่งเสริมการใช้หลักอุบาสกธรรม เพื่อธำรงพระพุทธศาสนาในสังคมไทย ซึ่งผลที่ได้จากการวิจัยนี้ จะเป็นประโยชน์ต่อการบริหารจัดการสังคมและชุมชนให้เหมาะสม เพื่อเป็นการสร้างรากฐานการธำรงไว้ซึ่งพระพุทธศาสนาในสังคมไทยสืบต่อไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. ศึกษาอุบาสกธรรมในคัมภีร์พระพุทธศาสนา
2. เสนอแนวทางการส่งเสริมหลักอุบาสกธรรมเพื่อธำรงพระพุทธศาสนาในสังคมไทย

วิธีดำเนินการวิจัย

การรวบรวมข้อมูล ได้ทำการศึกษาและค้นคว้าข้อมูลจากพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ. 2539 และอรรถกถาพระวินัยปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย รวมทั้ง วิทยานิพนธ์ ดุษฎีนิพนธ์ที่เกี่ยวข้อง เอกสารวิชาการ ตำรา หนังสือ นอกจากนี้ ยังได้ดำเนินการสัมภาษณ์เชิงลึกจากผู้ทรงคุณวุฒิ และจากการสนทนากลุ่ม

การวิเคราะห์ข้อมูล การวิจัยครั้งนี้ ใช้เครื่องมือการวิจัย 3 รูปแบบ ได้แก่

1. เอกสาร ได้ศึกษาข้อมูลสำคัญทางพระพุทธศาสนาในสมัยพุทธกาล และหลังพุทธกาลตามที่มีปรากฏในหลักฐานคัมภีร์พระพุทธศาสนา เช่น พระไตรปิฎก คัมภีร์อรรถกถา และตำราวิชาการด้านพระพุทธศาสนา เพื่อนำมาเป็นแนวทางการธำรงพระพุทธศาสนาในสังคมไทยปัจจุบัน
2. การสัมภาษณ์ ได้สอบถามทัศนคติจากนักวิชาการจากภิกขุ ภิกขุณี อุบาสก อุบาสิกาจำนวน 22 รูป/คน โดยใช้คำถาม เพื่อการวิจัยจำนวน 12 ข้อ ที่ผ่านการตรวจสอบโดยผู้ทรงคุณวุฒิที่เกี่ยวข้องจำนวน 3 ท่าน ข้อคำถามเกี่ยวกับบทบาท ปัญหา แนวทางแก้ปัญหา และมาตรการการธำรงพระพุทธศาสนาไว้ในสังคมไทย เพื่อนำไปสู่การวิเคราะห์ปัญหาและแนวทางการแก้ปัญหา
3. การสนทนากลุ่ม ได้เชิญผู้ทรงคุณวุฒิ จำนวน 5 รูป/คน ที่มีบทบาทเกี่ยวข้องกับ

พระพุทธศาสนามีตำแหน่งทางวิชาการด้านปรัชญา และพระพุทธศาสนา

แนวทางการวิเคราะห์ข้อมูลแบ่งเป็น 2 ส่วน คือ

การวิเคราะห์ข้อมูลจากเอกสารทางพระพุทธศาสนา เป็นการค้นคว้าหลักอูบาสกธรรมที่เกี่ยวข้องกับการส่งเสริม การธำรงพระพุทธศาสนาในบริบทต่าง ๆ เช่น บริบททางคำสอน สังคม ประเพณี และวิธีปฏิบัติตนตามคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า เพื่อบรรลุเป้าหมายที่วางไว้เพื่อนำมาสร้างรูปแบบการใช้หลักอูบาสกธรรมที่เหมาะสมกับบริบททางสังคม ประเพณีวัฒนธรรมของคนไทยยุคปัจจุบัน ดังนั้น การวิเคราะห์ข้อมูลเอกสาร ประกอบด้วยคัมภีร์พระไตรปิฎก อรรถกถา และตำราวิชาการในพระพุทธศาสนาที่แต่งขึ้นภายหลังพุทธปรินิพพาน จนถึงยุคปัจจุบัน จึงเป็นการศึกษาเหตุการณ์ประวัติศาสตร์ของพระพุทธศาสนาที่แสดงออกมาในรูปแบบของความเจริญ มั่นคง และความเลื่อมใสในพระพุทธศาสนา

การนำบทสัมภาษณ์ของนักวิชาการ และอูบาสกอุบาสิกา จำนวน 22 รูป/คน มาวิเคราะห์ 4 ด้าน ได้แก่ บทบาท ปัญหา แนวทางการแก้ปัญหา และมาตรการส่งเสริมการแก้ปัญหา เพื่อหาคำตอบของปัญหา เช่น ความบกพร่องในการทำหน้าที่ของอูบาสกอุบาสิกา และแนวทางการแก้ปัญหา เช่น การปฏิบัติตนให้อยู่ในกรอบแห่งอูบาสกธรรมอย่างเคร่งครัด ไม่ปฏิบัตินอกจารีต คำสอนทางพระพุทธศาสนา

ขอบเขตของการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้กำหนดขอบเขตการวิจัยไว้ 2 ด้าน ดังนี้

1. ขอบเขตด้านเอกสาร ได้ทำการศึกษาหลักอูบาสกธรรมที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนา รวมถึงเอกสารงานวิจัยและหนังสือตำราวิชาการที่เกี่ยวข้อง เพื่อศึกษาบทบาท ความสำคัญ ความเป็นมา และอิทธิพลที่มีต่อพระพุทธศาสนาในด้านต่าง ๆ เช่น ด้านคำสอน การพัฒนา และความสัมพันธ์กับบุคลากรในพระพุทธศาสนา

2. ขอบเขตด้านประชากร ได้ทำการสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิด้านพระพุทธศาสนา ได้แก่ พระภิกษุในระดับผู้บริหารองค์กรการศึกษา นักวิชาการด้านพระพุทธศาสนา นักวิชาการจากสำนัก

พระพุทธรูปศาสนาแห่งชาติ และพุทธศาสนิกชน รวมจำนวน 22 รูป/คน

ผลการวิจัย

จากการศึกษาวิจัยตามวัตถุประสงค์ทั้ง 2 ประการ ได้ผลสรุปดังนี้

หลักอุบาสกธรรมในคัมภีร์พระพุทธศาสนา

หลักอุบาสกธรรมในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539ก, หน้า 293) ประกอบด้วยหลักปฏิบัติ 5 ประการ คือ เป็นผู้มิศรัทธา เป็นผู้มิศัล เป็นผู้ไม่ถือมงคล ตื่นข่าว เชื่อกรรมไม่เชื่อกมล ไม่แสวงหาผู้รับทักษิณานอกศาสนานี้ และทำอุปการะในศาสนา หลักธรรม 5 ประการนี้ จะต้องอยู่ในกรอบแห่งธรรม ได้แก่ เป็นสัมมาทิฐิ ไม่เป็นมิฉชาติทิฐิ ซึ่งมีความเห็นผิด 9 อย่าง (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539ข, หน้า 175) ได้แก่ เห็นว่าทานที่ให้แล้วไม่มีผล ยนต์ที่บูชาแล้วไม่มีผล การเช่นสร้างไม่มีผล ผลวิบากแห่งกรรมที่ทำดีและทำชั่วก็ไม่ มี โลกนี้ไม่มี โลกหน้าไม่มี มารดาไม่มีคุณ บิดาไม่มีคุณ โอปปาติกสัตว์ไม่มี สมณพราหมณ์ผู้ ประพฤติปฏิบัติชอบ ทำให้แจ้งโลกนี้ และโลกหน้าด้วยปัญญาอันยิ่งเอง แล้วสอนผู้อื่นให้รู้แจ้ง ก็ไม่มีในโลก เป็นผู้รักษาศีลที่ถูกต้อง กล่าวคือไม่ถ่มมั้นในศีลพรตที่ผิด เช่น การถือพรตทรมาณ ร่างกายตามที่ปรากฏในสังโยชนเบื้องต่ำ กล่าวคือ สัตว์พศปรามาส (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539ก, หน้า 302) มีความเชื่อมั่น เลื่อมใสในพระรัตนตรัยตลอดชีวิต และชวนชวนในกิจการทาง พระพุทธศาสนา ดังปรากฏในวิถีปฏิบัติของเหล่าอริยสาวกว่า ในกรุงสาวัตถี เหล่าพระอริยบุคคลจะมีการถวายทานในเวลาเช้า ในตอนเย็นถือของหอมมีมาลาไปสู่วัดพระเชตะวันเพื่อฟังธรรม

บทบาทของอุบาสกธรรมในยุคพุทธกาล เป็นเครื่องมือในการสนับสนุนกิจกรรมทาง พระพุทธศาสนา เนื่องจากผู้เลื่อมใสมองเห็นประโยชน์ที่ยิ่งขึ้นไปกว่าสมบัติในความเป็นมนุษย์ จึงหมั่นบำเพ็ญให้เป็นไปตามฐานะของตน เช่น ผู้ปกครองรัฐใช้เป็นเครื่องมือในการบำเพ็ญทาน- บารมี ยกตัวอย่าง พระเจ้าพิมพิสารได้ถวายวัดพระเวฬุวันให้พระสงฆ์มีพระพุทธเจ้าเป็นประธาน (เสฐียรพงษ์ วรรณปก, 2562) พระเจ้าอโศกมหาราชได้ทรงสร้างวัดและมหาเจดีย์ 84,000 องค์ เพื่อ ถวายเป็นพุทธบูชา (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), 2553, หน้า 34) อนาถปิณฑิกเศรษฐีถวาย

วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), 2553, หน้า 18) นางวิสาขามหาอุบาสิกาถวายบุปผาราม (เสฐียรพงษ์ วรรณปก, 2562) ดังนั้น อุบาสกธรรมจึงมีบทบาทสำคัญขึ้นอยู่กับเหตุปัจจัย 3 อย่าง ได้แก่

1. ฐานะทางสังคมของผู้ใช้อุบาสกธรรมในยุคพุทธกาล มีผลกระทบต่อพระพุทธศาสนาอย่างยิ่ง เนื่องจากชนชั้นปกครองมีอำนาจการปกครองรัฐ ชนชั้นนำทางสังคมมีอำนาจทรัพย์ ชนชั้นกลางมีบริวารและแนวร่วมทางสังคม จึงมีการชี้นำสังคมให้เป็นไปในทิศทางเดียวกัน จะเห็นได้ว่าหากชนชั้นปกครองมีภัยพิบัติ นับถือนำคำสอนของลัทธิศาสนาใด ประชาชนส่วนใหญ่ของประเทศมักจะนับถือนำตาม ส่วนชนชั้นกรรมกร มีศิลปะในการใช้แรงงาน และสร้างสรรค์งาน มีการก่อสร้าง จึงทำให้มีการสนองงานชนชั้นสูงได้อย่างมีประสิทธิภาพ พุทธศิลป์ทั้งดงาม จึงปรากฏเป็นสัญลักษณ์ทางพระพุทธศาสนาที่สำคัญมาจนถึงยุคปัจจุบัน

2. คุณธรรมของอุบาสกอุบาสิกา เป็นเงื่อนไขสำคัญของการใช้อุบาสกธรรม ซึ่งเหล่าพระอริยบุคคลจะดำรงอยู่ในอุบาสกธรรมโดยอัตโนมัติ ตัวอย่างเช่น บรูษโรคนเรณสุปปพุทธพุทธิกัจฉิ ถูกพระอินทร์ทดลองจิตใจ โดยการให้กล่าวคำว่า พระพุทธเจ้าไม่ใช่พระพุทเจ้า เพื่อแลกกับแก้วแหวน เงิน ทอง ทรัพย์สมบัติมหาศาล แต่เขากลับดำนิพระอินทร์ โดยไม่ได้หวังทรัพย์สินเหล่านั้น (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2558, หน้า 95) สำหรับอุบาสกอุบาสิกาผู้เป็นกัลยาณบุคคล ย่อมจะประพฤติตนในอุบาสกธรรมตามแต่โอกาสจะอำนวย หรือตามกำลังความสามารถของตนตามกำลังศรัทธา กำลังทรัพย์ ในด้านอมนุษย์ที่ใช้อุบาสกธรรม ได้เป็น 2 ลักษณะ ได้แก่ อมนุษย์ที่เป็นเทวดา พรหม หรือพญานาคราช ถ้าหากเป็นสัมมาทิฐิจะเป็นผู้กระทำการอย่างสมบูรณ์ในอุบาสกธรรม ถ้าหากเป็นมิจฉาทิฐิ จะทำตนเป็นอริต่อพระพุทธศาสนา ส่วนประเภทอมนุษย์ที่เป็นสัตว์เดรัจฉานจะบำเพ็ญอุบาสกธรรมตามสัญชาตญาณที่ถูกขัดเกลามาตามสถานการณณ์ เช่น การถวายอุปัฏฐากพระพุทธเจ้าของช้างปาลิเลชยะ (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2558, หน้า 77-78)

3. เจตจำนงของผู้ใช้อุบาสกธรรม ถูกจัดแบ่งตามคุณสมบัติภายในของเหล่าอุบาสกอุบาสิกาเอง ได้แก่ ในอุบาสกอุบาสิกาที่เป็นพระอริยบุคคลจะเป็นความประพฤติโดยอัตโนมัติ ที่เป็นของกัลยาณบุรุษเป็นข้อปฏิบัติในวิถีชีวิต มีหลายระดับ เช่น ระดับการพัฒนาพื้นฐาน

สำหรับบุคคลที่มีอุปนิสัยการขัดเกลادنองน้อย และมีลักษณะการประพฤติในอุบาสกธรรม เพื่อปรารถนาสมบัติคือความสำเร็จประโยชน์ในโลกปัจจุบันและโลกหน้า ตามความเข้าใจ ตามความเชื่อ ตามแรงจูงใจต่าง ๆ ซึ่งแรงจูงใจในความปรารถนาสมบัตินั้น ประกอบด้วยสมบัติในปัจจุบัน มีทรัพย์สินเงินทอง สมบัติในโลกหน้ามีทิพยสมบัติ สมบัติแห่งพระเจ้าจักรพรรดิ และอุปนิสัยสมบัติแห่งมรรคผลนิพพาน

สรุปได้ว่า อุบาสกธรรมถูกใช้เป็นเครื่องมือสำหรับประพฤติปฏิบัติตนให้เหมาะสมสำหรับอุบาสกอุบาสิกา จึงมีความสำคัญ ดังนี้

1. อุบาสกธรรมเป็นเครื่องมือในการยกระดับจิตวิญญาณไปสู่ความเป็นพระอริยบุคคล ซึ่งเป็นระดับการพัฒนาที่สูงสุดและตรงตามจุดหมายของการประกาศศาสนธรรมขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เห็นได้จากในสมัยพุทธกาล มีอุบาสกอุบาสิกาเป็นพระอริยบุคคลจำนวนมาก ส่งผลต่อเสถียรภาพของพระพุทธศาสนาอย่างมาก เพราะอุบาสกอุบาสิกาเหล่านั้น มีคุณธรรมไม่หวั่นไหวต่อคำสอนของลัทธิอื่น ๆ และไม่กระทำในสิ่งที่ไม่ถูกต้อง จึงเป็นแบบอย่างที่ต้องในสังคม ทั้งเป็นผู้นำทางสังคมในด้านการประพฤติตนต่อพระพุทธศาสนาที่ถูกต้อง

2. อุบาสกธรรมเป็นเครื่องมือพัฒนาและต่อรองอำนาจทางสังคม เนื่องจากอุบาสกอุบาสิกาในสมัยพุทธกาลเป็นบุคคลที่มีอำนาจสูงสุดในสังคม เช่น พระเจ้าพิมพิสาร พระเจ้าอชาตศัตรู ผู้ครองแคว้นมคธ พระเจ้าปเสนทิโกศลผู้ทรงครองแคว้นโกศล พระนางสามาวดีผู้ทรงเป็นพระอัครมเหสีของพระเจ้าอุเทน คณะผู้ปกครองแคว้นวัชชีมีเจ้าวัชชีบุตรทั้งหลาย รวมถึงยังมีบุคคลชั้นกลางผู้กำหนดเศรษฐกิจของแคว้นแคว้นหลาย ๆ คน เป็นอุบาสกอุบาสิกาที่มีศรัทธามั่นคงในพระพุทธศาสนา เช่น อนาถปิณฑิกเศรษฐี นางวิสาขา มหาอุบาสิกา และอุบาสิกาเศรษฐี

3. อุบาสกธรรมเป็นเครื่องมือสนับสนุนกิจกรรมในพระพุทธศาสนา เนื่องจากอุบาสกอุบาสิกาที่ใกล้ชิดกับพระพุทธศาสนาเป็นบุคคลที่มีกำลังทรัพย์และอำนาจทางสังคม พร้อมทั้งจะสนับสนุนกิจการงานพระศาสนาอย่างเต็มที่ เช่น อนาถปิณฑิกเศรษฐี นางวิสาขา มหาอุบาสิกา ผู้สร้างวัดและคอยอุปฐากพระภิกษุสงฆ์เป็นนิจ

4. อุบาสกธรรมเป็นเครื่องมือพัฒนาร่างไว้ในพระพุทธศาสนา อุบาสกอุบาสิกาผู้ปฏิบัติ

ตามหลักอุบาสกธรรม เป็นผู้คอยตรวจสอบความถูกต้องเหมาะสมด้านพฤติกรรมของพระภิกษุสงฆ์ ทำให้คณะสงฆ์คอยสำรวมระวังตนเองอยู่เสมอในกรอบแห่งพระธรรมวินัย

5. อุบาสกธรรมเป็นเครื่องมือรักษาแก่นแท้ของพระพุทธศาสนา โดยเฉพาะอุบาสก-อุบาสิการะดับพระอริยบุคคลจะเป็นผู้ประกอบด้วยคุณธรรมมีศีลโดยปกติ จึงมีความประพฤติตรงไปตรงมาตามกรอบแห่งธรรมโดยอัตโนมัติ ส่วนกลุ่มอุบาสกอุบาสิการะดับกัลยาณปุุชน เป็นผู้ดำรงชีวิตอยู่ด้วยหลักไตรสิกขา อันประกอบด้วยศีลเป็นแนวทางหลัก มีสมาธิและปัญญา เป็นเครื่องมือส่งเสริมให้ไม่เสื่อมทรอนเพราะผลของการปฏิบัติตน จึงเป็นผู้เฝ้าระวังในคุณธรรมมีศีลและศรัทธาตามสมควร

6. อุบาสกธรรม เป็นเครื่องมือตรวจสอบความถูกต้องของพระสงฆ์ตั้งแต่สมัยพุทธกาล เนื่องจากในสมัยนั้น เหล่าอุบาสกอุบาสิกาผู้ปฏิบัติตามหลักอุบาสกธรรม มีความรู้ความเข้าใจเพียงพอในพระธรรมวินัย ทำให้สามารถตรวจสอบพฤติกรรมของพระภิกษุสงฆ์ได้ จึงเป็นกลุ่มบุคคลที่มีทั้งแรงสนับสนุนในกิจกรรมที่เหมาะสม ทั้งเป็นกลุ่มที่คอยต่อต้านกิจกรรมที่ไม่เหมาะสมอีกด้วย ในปัจจุบันสังคมมีความเข้าใจพฤติกรรมที่เหมาะสมและไม่เหมาะสมของพระสงฆ์อยู่บ้าง จึงเปรียบเสมือนเป็นกระจกสะท้อนให้พระสงฆ์มีการดำรงตนอยู่ในขอบเขตที่เหมาะสม นำมาซึ่งความดีงามและจริยวัตรที่งดงามของพระสงฆ์ พร้อมทั้งยังเป็นผู้สนับสนุนให้พระสงฆ์มีการพัฒนาตนเองอยู่ตลอดเวลา เช่น การพัฒนาการศึกษาและการปฏิบัติในกรอบของพระธรรมวินัย

แนวทางการส่งเสริมการใช้หลักอุบาสกธรรมเพื่อธำรงพระพุทธศาสนาในสังคมไทย

หลักในการส่งเสริมการใช้หลักอุบาสกธรรมที่สำคัญคือ ต้องส่งเสริมให้เหล่าพุทธบริษัท ซึ่งประกอบด้วย ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก และอุบาสิกา (ปัจจุบันภิกษุณีในประเทศไทยสืบต่อมาจากประเทศศรีลังกา แต่ยังไม่ได้รับการรับรองจากองค์กรในประเทศไทย) มีส่วนร่วมในการจัดกิจกรรมและสร้างความสัมพันธ์กันอย่างเหนียวแน่น โดยมีจุดมุ่งหมายร่วมกันในการธำรงและส่งเสริมธำรงไว้แห่งพระพุทธศาสนาให้มีความเจริญรุ่งเรืองในทุกด้าน ประกอบด้วย ด้านศาสนธรรม ด้านศาสนบุคคล ด้านศาสนสถาน ด้านศาสนวัตถุ และด้านศาสนพิธี ซึ่งสอดคล้องกับ

พระพุทธพจน์ที่กล่าวถึงบทบาทของอุบาสกอุบาสิกา ไว้ในอุบาสกจันทาลสูตรว่า อุบาสกประกอบด้วยธรรม 5 ประการ เป็นอุบาสกแก้ว เป็นอุบาสกปทุม และเป็นอุบาสกบุณทริกธรรม คือ (1) เป็นผู้มืศรัทธา (2) เป็นผู้มืศีล (3) เป็นผู้ไม่ถือมงคลต้นข้าว เชื่อกรรม ไม่เชื่อมงคล (4) ไม่แสวงหาผู้รับทักษิณานอกศาสนานี้ และ (5) ทำอุปการะในศาสนานี้ก่อน จากพระพุทธพจน์ข้างต้น ทำให้มองเห็นคุณสมบัติหรือบทบาทหน้าที่ของอุบาสกอุบาสิกาอันสำคัญทางสังคม อย่างไรก็ตาม การเข้าถึงหลักธรรมดังกล่าวก็ยังมีอุปสรรค อีกทั้งปัญหาการใช้และการส่งเสริมการใช้หลักอุบาสกธรรมในสังคมไทยและประเทศที่นับถือพระพุทธศาสนาเถรวาทในปัจจุบันนั้นก็ยังมีอยู่มาก

ปัญหาที่เป็นอุปสรรคสำคัญต่อการส่งเสริมการใช้หลักอุบาสกธรรมคือ (1) ปัญหาด้านการเสื่อมจากการเข้าถึงธรรม (2) ปัญหาด้านการปฏิบัติมีข้อบกพร่องและการปฏิบัติที่หย่อนยานทั้งในส่วนของพระสงฆ์ และเหล่าอุบาสกอุบาสิกา และ (3) ปัญหาการใช้อุบาสกธรรม แบ่งตามระดับการปฏิบัติได้ 3 ระดับ คือ ระดับที่ยังไม่เข้าใจในหลักอุบาสกธรรมและยังไม่ปฏิบัติตามหลักอุบาสกธรรมอย่างเคร่งครัด ระดับที่ปฏิบัติตามหลักอุบาสกธรรมแบบปานกลาง มีการล่วงละเมิดในศีลบางข้อบ้าง และระดับเป็นผู้ปฏิบัติตนเคร่งครัด ตรงไปตรงมาตามหลักอุบาสกธรรม ซึ่งมีจำนวนน้อยมากจากจำนวนพุทธศาสนิกชนทั้งหมด

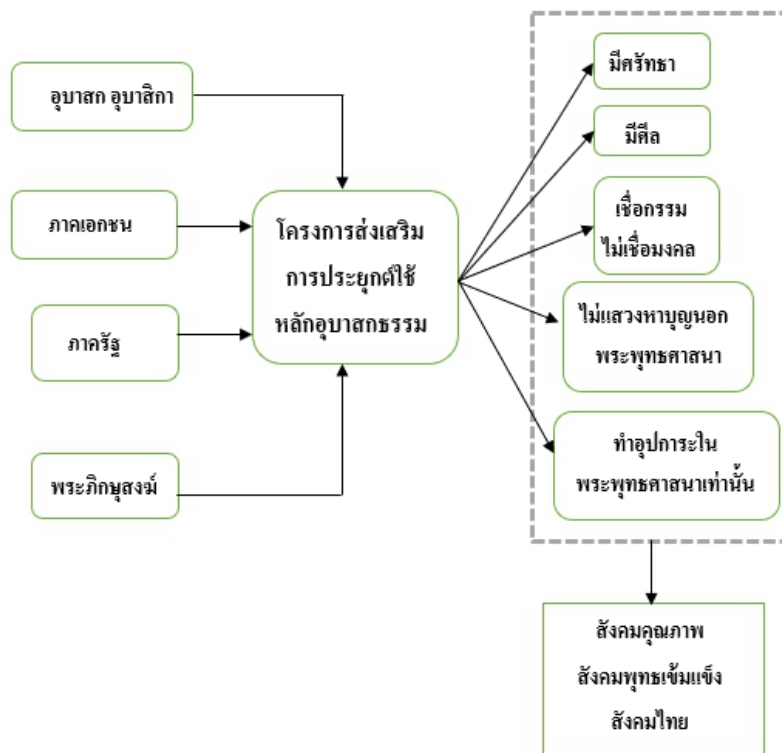
ส่วนสาเหตุของปัญหาดังกล่าว มี 2 ประการคือ (1) โครงสร้างของสังคมและสิ่งแวดล้อมเนื่องจากธำรงไว้แห่งพระพุทธศาสนา มีลักษณะที่ต้องพึ่งพา การอุปถัมภ์จากอำนาจการปกครองรัฐมาโดยตลอด ทำให้ขาดการพึ่งพาตนเองจนบางครั้งกลายเป็นองค์กรที่อ่อนแอ และ (2) การบริหารจัดการคณะสงฆ์ที่ไม่เป็นเอกภาพ ทำให้ขาดอำนาจต่อรองทางสังคม ส่งผลกระทบต่อการส่งเสริมการใช้หลักอุบาสกธรรมทั้ง 5 ด้าน ได้แก่ (1) ผลกระทบด้านศรัทธา ในกลุ่มบุคคลที่มีศรัทธาอ่อนไหวต่อสถานการณ์ต่าง ๆ (2) ผลกระทบด้านศีล ทำให้มีการรักษาได้เป็นบางข้อ (3) ผลกระทบด้านความเชื่อต่อผลของกรรม มีการสร้างความเชื่อในทางที่ผิดธรรมมากขึ้น เช่น เชื่อในโชคชะตาการสะเดาะเคราะห์ต่อชะตา (4) ผลกระทบด้านการไปแสวงหาบุญเขตภายนอกพระพุทธศาสนาซึ่งมีการสร้างความเชื่อที่ผิดเพิ่มมากขึ้น เช่น การสร้างรูปเคารพนอกพระพุทธศาสนาไว้ในศาสนสถาน และ (5) ผลกระทบด้านการทำอุปการะในพระพุทธศาสนา

แนวทางการส่งเสริมการใช้หลักอุบาสกธรรมเพื่อธำรงพระพุทธศาสนาในสังคมไทย ในการแก้ไขปัญหาที่กล่าวมาข้างต้นให้สัมฤทธิ์ผล จะต้องบูรณาการความร่วมมือจากหลายภาคส่วน ดังต่อไปนี้

1. ด้านบทบาทหน้าที่ของอุบาสกอุบาสิกา จะต้องดำเนินการพัฒนาบทบาทหน้าที่ 4 ด้าน คือ เป็นผู้พร้อมต่อการศึกษาและปฏิบัติ พร้อมเผยแผ่ศาสนาธรรมในรูปแบบที่เข้ากับวิถีการสมัยใหม่ เป็นผู้ส่งเสริมและผลักดันการตั้งสถาบันทางปัญญาเพื่อนำไปสู่การปฏิบัติที่ถูกต้อง พร้อมทั้งช่วยสังคมให้มีวิจรรณญาณต่อการใช้ชีวิตด้วย เป็นผู้ร่วมกันสร้าง ส่งเสริมพัฒนาศาสนวัตถุ ศาสนสถาน ศาสนพิธี ศาสนบุคคล และศาสนาธรรมให้คงอยู่ และพัฒนาไปสู่การสร้างรายได้เลี้ยงสมาชิกในองค์กร และเป็นผู้สร้างระบบธำรงไว้ภายในและภายนอก กล่าวคือ ตัวของอุบาสกอุบาสิกาจะต้องศึกษาปฏิบัติตามหลักธรรมคำสอนในระดับที่ทำให้ตนเองเกิดศรัทธามั่นคง ต่อมาจึงจะพัฒนาไปสู่การป้องกันภัยคุกคามในภายนอก เช่น การตั้งกลุ่ม หรือองค์กรทำงานอย่างเข้มแข็ง มีระบบ มีทุนสนับสนุน และมีการสนับสนุนจากสังคมที่เพียงพอ จะช่วยให้เป็นองค์กรที่มีอิทธิพลต่อสังคม สามารถต่อรองอำนาจรัฐได้ สุดท้ายต้องคิดถึงการพัฒนาร่างไว้ให้มีรูปแบบที่คนรุ่นใหม่เข้าถึงได้
2. ด้านหน่วยงานทางสังคม จะต้องเป็นหน่วยงานที่มีศักยภาพในการบริหารจัดการ และมีการส่งเสริมการใช้หลักอุบาสกธรรม เพื่อบริหารองค์กรให้มีประสิทธิภาพในด้านต่าง ๆ เช่น การบริหารงาน การบริหารบุคคล การสร้างรายได้ การจัดการ การกระจายรายได้ การป้องกัน และการแก้ไขปัญหา
3. ด้านหน่วยงานภาครัฐ จะต้องให้การสนับสนุนบทบาทหน้าที่ของเหล่าอุบาสกอุบาสิกา โดยมีนโยบายส่งเสริมคุ้มครององค์กรพระพุทธศาสนา รวมถึงการจัดสรรงบประมาณ และมีรูปแบบการดำเนินการที่เหมาะสม
4. ด้านคณะสงฆ์ จะต้องสร้างทัศนคติที่ถูกต้องแก่เหล่าอุบาสกอุบาสิกา และส่งเสริมการใช้หลักอุบาสกธรรม โดยจัดโครงการฝึกอบรมต่าง ๆ สนับสนุนให้มีพื้นที่ดำเนินกิจกรรมพัฒนาชุมชนและวิถีชีวิตของคนในชุมชนโดยอำนวยความสะดวกให้ และสนับสนุนให้มีการสร้างทรัพยากรที่เหมาะสม

การบูรณาการความร่วมมือจากทั้ง 4 ภาคส่วนข้างต้น จะช่วยส่งเสริมให้มีการนำหลักอุบาสก-ธรรมไปประยุกต์ใช้ในสังคมไทย โดยมีเป้าหมาย 5 ด้าน คือ (1) ด้านการมีศรัทธา (2) ด้านการมีศีล (3) ด้านเชื่อกรรม ไม่เชื่อมงคล (4) ด้านไม่แสวงหาบุญนอกพระพุทธศาสนา และ (5) ด้านทำอุปัชฌาย์ในพระพุทธศาสนา ก่อน โดยผ่านรูปแบบการสร้างธำรงไว้ภายในและภายนอกองค์กร กล่าวคือ รูปแบบการสร้างธรรมิกสังคมเป็นการสร้างธำรงไว้เชิงรับ รูปแบบการสร้างสังคมสงเคราะห์เป็นแนวทางการสร้างธำรงไว้เชิงรุก และรูปแบบการออกกฎหมายรับรองสถานภาพพระพุทธศาสนา ซึ่งรูปแบบดังกล่าวเป็นแนวทางสร้างธำรงไว้ภายในองค์กรแล้วขยายไปสู่สังคมภายนอกและสังคมไทย

ภาพที่ 1 รูปแบบการส่งเสริมหลักอุบาสกธรรมเพื่อธำรงพระพุทธศาสนาในสังคมไทย

อภิปรายผลการวิจัย

การศึกษาเรื่องการส่งเสริมหลักอุบาสกธรรมเพื่อธำรงพระพุทธศาสนาในสังคมไทย อภิปรายผลได้ดังนี้

1. อุบาสกธรรม คือ ธรรมสำหรับการประพฤติปฏิบัติของเหล่าอุบาสกอุบาสิกา จัดเป็นคุณธรรมที่มีลักษณะ 2 ประการ คือ (1) เป็นคุณสมบัติเฉพาะที่มีโดยอัตโนมัติของอุบาสกอุบาสิกา ระดับพระอริยบุคคล และ (2) เป็นคุณสมบัติที่อุบาสกอุบาสิการะดับกัลยาณปुरुชน จะต้องหมั่นประพฤติปฏิบัติเพื่อให้เกิดผลอันดีงาม แม้จะไม่สามารถเข้าถึงได้อย่างสมบูรณ์แบบเช่นเดียวกับที่พระอริยบุคคลกระทำได้ในสมัยพุทธกาล ทั้งนี้การเข้าถึงหลักธรรมดังกล่าวยังมีอุปสรรค อีกทั้งปัญหาการใช้และการส่งเสริมการใช้หลักอุบาสกธรรมในสังคมไทย และประเทศที่นับถือพระพุทธศาสนาเถรวาทในปัจจุบันมีอยู่เป็นจำนวนมาก ซึ่งเป็นไปตามกลยุทธ์ที่ 2 ส่งเสริมสนับสนุนการปฏิบัติงานของบุคลากรผู้เผยแผ่พระพุทธศาสนาตามแผนแม่บทการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ฉบับที่ 2 (พ.ศ. 2561-2564) (ดำรงศักดิ์ เกตุแก้ว, 2560, หน้า 1-5)

2. ปัญหาที่เป็นอุปสรรคต่อการส่งเสริมการใช้หลักอุบาสกธรรมที่สำคัญพบว่ามี 3 ประการ คือ (1) ปัญหาด้านการเสื่อมจากการเข้าถึงธรรม (2) ปัญหาด้านการปฏิบัติมีข้อบกพร่องและการปฏิบัติที่ย่อนยานทั้งในส่วนของพระสงฆ์ และเหล่าอุบาสกอุบาสิกา และ (3) ปัญหาการใช้อุบาสกธรรม แบ่งตามระดับการปฏิบัติ ได้ 3 ระดับ คือ ระดับที่ยังไม่เข้าใจและยังไม่ปฏิบัติตามระดับที่ปฏิบัติตามแบบปานกลาง และระดับปฏิบัติตนเคร่งครัด ส่วนสาเหตุของปัญหาดังกล่าว มี 2 ประการคือ (1) โครงสร้างของสังคมและสิ่งแวดล้อม เนื่องจากการจะธำรงพระพุทธศาสนาให้คงไว้ มีลักษณะที่ต้องอาศัยพึ่งพาและการอุปถัมภ์ และ (2) การบริหารจัดการคณะสงฆ์ที่ไม่เป็นเอกภาพ ทำให้ขาดอำนาจต่อรองทางสังคม จึงส่งผลกระทบต่อส่งเสริมการใช้หลักอุบาสกธรรมทั้ง 5 ประการ ได้แก่ (1) ด้านศรัทธา (2) ด้านศีล (3) ด้านความเชื่อต่อผลของกรรม (4) ด้านการแสวงหาบุญเขตภายนอกพระพุทธศาสนา และ (5) ด้านการทำอุปการะในพระพุทธศาสนา ซึ่งสอดคล้องกับที่มาของการปฏิรูปกิจการพระพุทธศาสนาในแผนยุทธศาสตร์การปฏิรูปกิจการพระพุทธศาสนา “การนํานโยบายสู่การปฏิบัติ” (พระราชวรเมธี, และคณะ, 2561, หน้า 73-95)

3. แนวทางการส่งเสริมการใช้หลักอุบาสกธรรมเพื่อธำรงพระพุทธศาสนาในสังคมไทยให้สัมฤทธิ์ผล จะต้องบูรณาการความร่วมมือจากหลายภาคส่วน ได้แก่ (1) ด้านบทบาทหน้าที่ของอุบาสกอุบาสิกา จะต้องพัฒนาตนให้พร้อมต่อการปฏิบัติตามหลักอุบาสกธรรม (2) ด้านหน่วยงานทางสังคม จะต้องเป็นหน่วยงานที่มีศักยภาพในการบริหารจัดการ และมีการส่งเสริมการใช้หลักอุบาสกธรรม (3) ด้านหน่วยงานภาครัฐ จะต้องให้การสนับสนุนบทบาทหน้าที่ของเหล่าอุบาสกอุบาสิกา โดยมีนโยบายส่งเสริมคุ้มครององค์กรพระพุทธศาสนา รวมถึงการจัดสรรงบประมาณ และมีรูปแบบการดำเนินการที่เหมาะสม และ (4) ด้านคณะสงฆ์ จะต้องสร้างทัศนคติที่ถูกต้องแก่เหล่าอุบาสกอุบาสิกา และส่งเสริมการใช้หลักอุบาสกธรรม โดยจัดโครงการฝึกอบรมต่าง ๆ สนับสนุนให้มีพื้นที่ดำเนินกิจกรรมพัฒนาชุมชนและวิถีชีวิตของคนในชุมชนโดยอำนวยความสะดวกให้ และสนับสนุนให้มีการสร้างทรัพยากรที่เหมาะสมในการบูรณาการความร่วมมือจากทั้ง 4 ภาคส่วน ช่วยส่งเสริมให้มีการนำหลักอุบาสกธรรมไปประยุกต์ใช้ในสังคมไทยได้อย่างสัมฤทธิ์ผล

หลักอุบาสกธรรม เป็นหลักการที่จะส่งเสริมความมั่นคง ในการธำรงไว้ซึ่งพระพุทธศาสนาได้จริง แต่อาจขึ้นอยู่กับผู้นำไปใช้ศึกษา และปฏิบัติอย่างเคร่งครัด การใช้หลักอุบาสกธรรมในปัจจุบัน พบว่า ยังคงมีปัญหาโดยมากเกิดจากตัวของปฏิบัติเองที่ไม่จริงจังในการใช้ การแก้ปัญหาจำเป็นจึงต้องอาศัยกลไกต่าง ๆ เช่น จิตสำนึกที่ดีของเหล่าอุบาสกอุบาสิกา การสนับสนุนจากองค์กรคณะสงฆ์ หน่วยงานเอกชน และภาครัฐด้านงบประมาณ นอกจากนี้ยังมีโครงสร้าง และระบบการบริหารจัดการอีกด้วย จากการวิเคราะห์การสัมภาษณ์นักวิชาการด้านศาสนาและสังคม พบว่า การใช้หลักอุบาสกธรรมในการส่งเสริมความมั่นคง เพื่อธำรงไว้ซึ่งพระพุทธศาสนานั้น ยังขึ้นอยู่กับตัวบุคคล ซึ่งมีจำนวนน้อยในการสนใจจะศึกษาและปฏิบัติ โดยมากจะดำเนินชีวิตโดยอาศัยหลักศีล 5 แบบไม่เคร่งครัด การมองปัญหาของนักวิชาการมีลักษณะมองภาพรวมของสังคมไทยในปัจจุบัน แล้วตีกรอบการดำเนินการของคณะสงฆ์ไทย และเหล่าอุบาสกอุบาสิกา จึงได้ผลลัพธ์ในลักษณะเป็นเฉพาะกลุ่ม เฉพาะหน่วยงาน หรือเฉพาะกิจ เนื่องจากยังไม่พบองค์กรหรือหน่วยงานที่สามารถพัฒนาทรัพยากรทั้งหมดในประเทศ ระดับภูมิภาคใหญ่ ๆ ได้มากนัก ที่มีการบริหารจัดการ มีวิธีการแก้ปัญหา จึงมีลักษณะเงื่อนไข ดังนั้น หากเหตุปัจจัยพร้อม ย่อมส่งผลสำเร็จได้

ตามหลักอริยสัจ 4

ข้อเสนอแนะการวิจัย

1. ข้อเสนอแนะสำหรับการปฏิบัติ

1.1 อุบาสกอุบาสิกาจะต้องใช้หลักอุบาสกธรรมอย่างเคร่งครัด หรือตรงไปตรงมา เพื่อสร้างคุณสมบัติมีศรัทธา และศีล ที่เหมาะสมกับการสืบทอดศาสนธรรมในพระพุทธศาสนา ร่วมกับคณะสงฆ์

1.2 อุบาสกอุบาสิกาจะต้องรวมกลุ่มกันให้เข้มแข็งในรูปแบบสมาคมหรือองค์กร เพื่อสร้างอำนาจต่อรองกับหน่วยงาน สมาคม หรือองค์กรอื่น ๆ รวมถึงอำนาจรัฐด้วย

1.3 อุบาสกอุบาสิกาจะต้องพัฒนาทรัพยากรที่มีอยู่ให้มีมูลค่าด้านอื่นๆ เช่น การท่องเที่ยวศิลปวัฒนธรรม ประเพณี วิถีชีวิต และอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม

1.4 อุบาสกอุบาสิกาจะต้องจัดกิจกรรม หรือโครงการอบรมเยาวชนในชุมชน เพื่อให้มีส่วนร่วมและจิตสำนึกหวงแหนทรัพยากรที่เป็นศาสนธรรม ศาสนวัตถุ ศาสนสถาน ศาสนพิธี ศาสนบุคคล รวมถึงสิ่งแวดล้อม และนวัตกรรมอันเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นด้วย

1.5 พระภิกษุสงฆ์ และอุบาสกอุบาสิกาจะต้องสร้างชุมชนการปฏิบัติตนตามหลักอุบาสกธรรมอย่างเคร่งครัด เพื่อขยายกลุ่มแนวร่วมที่มีอุดมการณ์เดียวกันให้กลายเป็นคนกลุ่มใหญ่ของประเทศ เพื่อผลักดันสร้างอำนาจต่อรองให้ภาครัฐออกกฎหมายคุ้มครองพระพุทธศาสนา เช่น การห้ามพุทธศาสนิกชนเปลี่ยนแปลงการนับถือศาสนา

2. ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยครั้งต่อไป

2.1 แนวทางการเผยแพร่หลักอุบาสกธรรมในกลุ่มเยาวชนในโรงเรียนวิถีพุทธ

2.2 รูปแบบการเผยแพร่หลักอุบาสกธรรมในกลุ่มผู้สูงอายุ

บรรณานุกรม

- ดำรงศักดิ์ เกตุแก้ว. (2560). แผนแม่บทการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ฉบับที่ 2 (พ.ศ. 2561-2564). สืบค้นจาก http://www.onab.go.th/wp-content/uploads/2018/08/Propagate_2561-64_onab.pdf
- พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตโต). (2540). พระพุทธศาสนาในเอเชีย. กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภา.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต). (2553). กาลานุกรม พระพุทธศาสนาในอารยธรรมโลก. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ผลิธรรม.
- พระราชวรเมธี และคณะ. (2561). แผนยุทธศาสตร์การปฏิรูปกิจการพระพุทธศาสนา “การนำนโยบายสู่การปฏิบัติ 2560-2564. สืบค้นจาก <http://www.buddhism4.com/web/download/book%201.pdf>
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539ก). พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่มที่ 11. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539ข). พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่มที่ 14. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539ค). พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่มที่ 22. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- มหามกุฏราชวิทยาลัย. (2544). ปฐมสมันตปาสาทิกาแปลเล่ม 1 (พิมพ์ครั้งที่ 8). กรุงเทพมหานคร: ผู้แต่ง.
- มหามกุฏราชวิทยาลัย. (2558). ธรรมบทแปลโดยอรรถ ภาค 3. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์เลียงเชียง.
- เสฐียรพงษ์ วรรณปก. (2562, พฤศจิกายน 22). วัดใด คือ วัดแห่งแรกในพระพุทธศาสนา?. มติชนสุดสัปดาห์. (15), สืบค้นจาก https://www.matichonweekly.com/column/article_248646